



पंढरपुरी म्हैस वंशावळ सुधारणा प्रकल्प, पंढरपूर, जि. सोलापूर



1. प्रस्तावना

महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ व राष्ट्रीय गोकुळ मिशन अंतर्गत पी. एस. पंढरपुरी हा प्रकल्प सन ऑगस्ट २०१४ पासून कार्यान्वित करण्यात आला आहे. या प्रकल्पाचा मुख्य उद्देश पंढरपुरी म्हैशीच्या जातीची अनुवांशिक सुधारणा करून या जातीची उत्पादकता वाढविणे हा आहे. स्थानिक देशी जातींचे संवर्धन व शेतकऱ्यांचे आर्थिक उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टीने हा प्रकल्प अत्यंत महत्त्वाचा आहे.

2. प्रकल्पाचे उद्दिष्ट

पंढरपुरीचे उच्च अनुवांशिक गुणवत्ता असणारे वळू तयार करणे
पंढरपुरी जातीची अनुवांशिक गुणवत्ता वाढविणे.

उच्च दुध उत्पादन असणारे व अनुवांशिकदृष्ट्या सक्षम पशुधनाची निर्मिती करणे.
शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविणे व देशी जातींचे संवर्धन करणे.

3. प्रकल्पाचे कार्यक्षेत्र

पंढरपुरी म्हैस जातीचे मूळ क्षेत्र सोलापूर जिल्हा (पंढरपूर) असून त्यासोबत सांगली व कोल्हापूर जिल्ह्यांमध्ये ही मोठ्या प्रमाणात आढळून येते. सोलापूर जिल्हा या मूळ क्षेत्रातच ९ तालुक्यामध्ये पी. एस. पंढरपुरी प्रकल्पांतर्गत नियोजनबद्ध पद्धतीने कृत्रिम रेतन, दूध मोजणी व वळू निवड प्रक्रिया राबविण्यात येत आहे.

4. प्रकल्पांतर्गत राबविण्यात आलेली कामे

सोलापूर जिल्हातील ९ तालुक्यामध्ये एकूण ४० कृत्रिम रेतन केंद्रे सुरू करण्यात आली आहेत. प्रकल्पांतर्गत जानेवारी २०२६ पर्यंत एकूण ८४०६४ कृत्रिम रेतन करण्यात आले आहेत व त्यामार्फत ८५३२ मादी वासरे जन्मलेली आहेत. तसेच, पंढरपुरी म्हशींची उत्पादकता तपासण्यासाठी आतापर्यंत ९४८२ म्हशींची दूध मोजणी (Milk Recording) करण्यात आली आहे.

5. नामनिर्देशित कृत्रिम रेतन (Nominated AI)

दूध मोजणीच्या आधारे निवडलेल्या उच्च उत्पादन असणाऱ्या म्हशींमध्ये एकूण ७३९३ नामनिर्देशित कृत्रिम रेतन (Nominated AI) करण्यात आले आहेत. या प्रक्रियेमुळे उत्कृष्ट अनुवांशिक गुणधर्म असणारे वळू खरेदी करणे शक्य होत आहे व पुढील पिढीकडे उत्कृष्ट अनुवांशिक गुणधर्म हस्तांतरित करण्यास मदत होत आहे.

6. HGM वळू निर्मिती

नामनिर्देशित कृत्रिम रेतनांपासून जन्मलेल्या नर वासरांची निवड करून त्यापैकी ७८ उच्च आनुवंशिक गुणवत्ता असलेले (HGM-High Genetic Merit) वळू तयार करण्यात आले असून त्यातील ६३ वळू हे केंद्र शासनाचे वळू वितरण समितीच्या आदेशानुसार प्रकल्पामार्फत वेगवेगळ्या सिमेन स्टेशन व प्रगतिशील पशुपालक यांना वितरीत करण्यात आले आहेत. सध्या या वळूंचे सिमेन महाराष्ट्रामध्ये वापरले जात असून, यामुळे अनुवांशिक सुधारणा होण्यासाठी मदत होत आहे.

७. निष्कर्ष

पी. एस. पंढरपुरी प्रकल्पांतर्गत राबविण्यात येत असलेल्या विविध उपाययोजनांमुळे भविष्यात पंढरपुरी जातीची अनुवांशिक गुणवत्ता, दूध उत्पादनक्षमता तसेच एकूण आर्थिक मूल्य लक्षणीयरीत्या वाढण्यास मदत होणार आहे. या प्रकल्पामुळे देशी पशुधन संवर्धनास चालना मिळून शेतकऱ्यांचे जीवनमान उंचावण्यास निश्चितच हातभार लागणार आहे.

७. फायदे

- पंढरपुरी म्हशीमध्ये अनुवांशिक सुधारणा होत आहे
- प्रकल्पामुळे पशुपालक कृत्रिम रेतानाकडे वळला
- टॅगिंग व Bharat Pashudhan या संगणक प्रणालीचे महत्व कळाले
- उच्च वंशावळ असलेल्या पंढरपुरी म्हशींची संख्या वाढली
- वारसांच्या मेळाव्यामुळे कृत्रिम रेतानापासून झालेली वासरे पशुपालकांना पाहण्यास मिळाली
- दुध मोजणीमुळे पंढरपुरी म्हशींची दुधाची उत्पादन क्षमता समजली
- बऱ्याच पशुपालकांच्या गोठ्यात पंढरपुरी म्हशींच्या २ पिढ्या उभ्या राहिल्या

डॉ. राजकुमार वसुलकर
प्रकल्प समन्वयक, पी. एस. पंढरपुरी प्रकल्प